

że od początku XV w. znawcy prawa wykształceni w Krakowie podjęli dyskusję nad fundamentalnymi kwestiami, na czele z prawem narodów do samostanowienia, funkcjonowaniem społeczeństwa, nad problemem wojny. Wyróżniały się w tym zakresie prace Stanisława ze Skalbmierza i Pawła Włodkowica. Uczeni krakowscy byli uczestnikami wielkich soborów reformacyjnych XV w., będąc przy tym zdecydowanymi zwolennikami koncyliaryzmu. Ważny był też wkład młodego uniwersytetu w kształtowaniu się i późniejszym rozwoju ruchu *devotio moderna* na ziemiach polskich. Nie zabrakło tu również osiągnięć uczelni jagiellońskiej w zakresie matematyki, astronomii i geografii.

Autor poszukiwał tu wreszcie przyczyn upadku międzynarodowego znaczenia Uniwersytetu Krakowskiego, jaki zaznaczył się w pierwszej połowie XVI w. K. Ożóg wiąże go z momentem powrócenia do nauczania filozofii arystotelejskiej na znaczną skalę, co datować można od 1536 r. Ograniczyło to znacznie napływ studentów z krajów europejskich, ale także liczbę studentów krakowskich w ogóle. W konsekwencji uniwersytet stał się w krótkim czasie uczelnią regionalną o coraz bardziej narodowym charakterze. Jak podkreśla Autor była to jednak tendencja ogólnoeuropejska⁵.

Książka Krzysztofa Ożóga oparta została na obszernym materiale źródłowym, przede wszystkim proveniencji krakowskiej na czele ze statutami uniwersyteckimi, metryką, kodeksem dyplomatycznym, księgami immatrykulacji i promocji. Autor wykorzystał także korpus prawa kanonicznego. Podobnie rzecz ma się z literaturą – bibliografia obejmuje liczne prace, w tym najnowsze opracowania dotyczące całego spektrum zagadnień poruszanych na kartach książki. Podkreślić należy także staranną szatę graficzną i równie znamienitą korektę, co jest bez wątpienia zasługą Wydawnictwa. Podczas lektury dostrzeżono jedynie niewielką liczbę lapsusów językowych czy potknięć redakcyjnych, jak np. na stronie 55 w przypisie 162. Nie mają one jednak wpływu na ogólnie wysoki poziom merytoryczny opracowania, wnoszącego cenny wkład w rozwój historiografii dotyczącej dziejów najstarszego polskiego uniwersytetu.

Krzysztof Ratajczak

Gdańskie Gimnazjum Akademickie, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008: t. 1. Szkice z dziejów, pod red. E. Kotarskiego, s. 419; t. 2. Wybór źródeł z XVI i XVII wieku, red. L. Mokrzeckiego, 323 s.; t. 3. Wybór źródeł od XVI do XVIII wieku, red. Z. Nowak, 560 s.; t. 4. W progach Muz i Minerwy, red. Z. Głombiowska, 261 s.; t. 5 (Gdańsk 2011) Źródła i artykuły, red. L. Mokrzecki i M. Brodnicki, 225 s.

Powstałe w roku 1558 Gdańskie Gimnazjum Akademickie należało do najsłynniejszych szkół swoich czasów. Odegrało znaczącą rolę w kształtowaniu elit nie tylko Prus Królewskich, ale i sąsiednich terenów. Szkoła miała wybitnych profesorów i wykształciła

⁵ Tamże, s. 151–152.

wielu równie wybitnych absolwentów, którzy pełnili ważne funkcje nie tylko na terenie miasta Gdańska.

W 2008 r., a więc w 450. rocznicę powstania szkoły, w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego opublikowana została praca zbiorowa w kilku tomach poświęcona dziejom Gimnazjum. Przewodniczenia Komitetowi Redakcyjnemu podjął się ówczesny rektor Andrzej Ceynowa, a w skład Komitetu weszli wybitni uczeni związani z gdańskim uniwersytetem. Redaktorem pierwszego tomu jest Edmund Kotarski, drugiego Lech Mokrzecki, trzeciego Zbigniew Nowak, a czwartego Zofia Głombiowska. Poszczególne tomy różnią się zawartością.

Pierwszy tom zatytułowany *Szkice z dziejów* zawiera szereg rozpraw poświęconych różnym aspektom funkcjonowania szkoły. Otwierają go rozważania Lecha Mokrzeckiego przedstawiające działanie szkoły od jej początków, czyli od 1558 r., do połączenia gimnazjum ze Szkołą Mariacką w 1817 r. i utworzenia Gimnazjum Miejskiego. Następnie Edmund Kizik omawia koszty utrzymania szkoły – uposażenie profesorów, dochody szkoły itp. Finansowej problematyce poświęcony jest artykuł Edmunda Kotarskiego, który przedstawił fundacje stypendialne w dawnym Gdańsku. Ten sam autor w następnym tekście przybliżył sylwetki rektorów i profesorów w XVII stuleciu. Zbigniew Nowak zajął się Biblioteką Rady Gdańskiej w poszczególnych okresach jej działalności. Rozpoczął od krótkiego zarysowania dziejów bibliotek gdańskich, których początki sięgają XII w. Twórcą Biblioteki Rady Gdańskiej był Giovanni Bernardino Bonifacio, markiz Orii. Jego krótka biografia znalazła się również w szkicu Z. Nowaka. Omawiana Biblioteka powstała w roku 1596 i miała służyć uczniom gdańskich szkół, na czele z Gimnazjum. Za kres jej istnienia uznaje się rok 1821, kiedy przekształcona została w Bibliotekę Miejską i utraciła ściśle związki z gimnazjum. Znaczna część księgozbioru przetrwała do dnia dzisiejszego i wchodzi w skład zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN.

Po rozprawie na temat biblioteki w tomie pierwszym zamieszczono szereg tekstów omawiających poszczególne przedmioty w Gdańskim Gimnazjum Akademickim: Małgorzata Czerniakowska zajęła się najpierw astronomią i Janem Heweliuszem, a następnie matematyką i fizyką. Filozofię omówił Mariusz Brodnicki, historię – Lech Mokrzecki, nauczanie języka polskiego w XVII w. Regina Pawłowska. Zagadnienia związane z muzyką przedstawiła Danuta Popinięs, teologią – Sławomir Kościelak, z prawem Tadeusz Maciejewski. W tomie tym znalazł się jeszcze tekst Edmunda Kotarskiego poświęcony poezji okolicznościowej profesorów i uczniów gimnazjum oraz rozprawa Edmunda Kizika o życiu codziennym w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. Tom uzupełnia bibliografia oraz indeks osób. Należy zwrócić uwagę na bogatą ikonografię, która uzupełnia i ilustruje poszczególne teksty – zamieszczone zostały portrety profesorów, rektorów, strony z publikacji związanych ze szkołą, pamiątkowe medale, dawne widoki Gdańska i budynku szkolnego.

Tom drugi to wybór źródeł z XVI i XVII w., a więc z pierwszego okresu działalności szkoły. Przy czym przyjęto następujący układ publikacji źródeł – na początku zamieszczono podobiznę pierwszej strony druku, następnie łaciński tekst dokumentu z bogatymi przypisami i na końcu polskie tłumaczenie. Przedstawione dokumenty pochodzą z lat 1568–1658 i w znakomitej większości znajdują się dzisiaj w zbiorach Biblioteki Gdań-

skiej PAN. Najstarszy zamieszczony dokument to statut szkoły z 1568 r. autorstwa rektora szkoły od 1567 r. Andrzeja Franckenbergera. W tomie tym zamieszczono w sumie dziesięć dokumentów związanych z działalnością szkoły – są to regulaminy, prawa, przykładowe plany zajęć, spisy zajęć z nazwiskami profesorów. Na końcu znajduje się przemówienie Jana Maukisha z 1658 r. z okazji stulecia Gimnazjum oraz wykaz skrótów, słowniczek autorów antycznych i indeks osób.

Kolejny, trzeci tom pod redakcją Zbigniewa Nowaka ma również charakter źródłowy, obejmuje wybór źródeł od XVI do XVIII w. Składają się nań dwie części. Pierwsza to przetłumaczone na język polski i opracowane edytorsko przez Zenobię Lidię Pszczółkowską źródła związane z funkcjonowaniem Biblioteki Rady Miasta Gdańska od początku jej dziejów w 1596 r. do początków XVIII w., kiedy to w roku 1713 ukazała się bibliograficzna publikacja Efraima Praetoriusa opisująca powstanie i działalność Biblioteki. Druga część zawiera źródła związane z obchodami 200-lecia działalności Gimnazjum Akademickiego. W tym przypadku tłumaczenia łacińskich tekstów podjął się Roman Dziegielewski, on również opracował je edytorsko oraz opatrzył komentarzem filologicznym i historycznym. Niemieckojęzyczny tekst okolicznościowego kazania jubileuszowego wygłoszonego 13 czerwca 1758 r. przez rektora Ernesta Augusta Berlinga przetłumaczyła i opracowała Grażyna Łopuszańska. Zasada publikacji źródeł jest taka, jak w tomie poprzednim. Publikację źródeł uzupełnia indeks nazw osobowych i geograficznych.

Czwarty tom zatytułowany *W progach Muz i Minerwy* zawiera siedem studiów różnych autorów poświęconych w większości omówieniu wybranych utworów powstałych w środowisku gimnazjum. Józef Budzyński przedstawił działalność humanistycznego gimnazjum w Gdańsku w XVI i XVII w. Elżbieta Starek zajęła się napisanym przez rektora Andrzeja Aurifabra programem szkoły wzorowanym na koncepcji Filipa Melanchtona. Zofia Głombiowska omówiła dwa szesnastowieczne poematy powstałe w środowisku związanym z Gimnazjum autorstwa Achacego Cueusa i Jana Rybińskiego. Utwory te były najpierw przedstawione społeczności szkolnej w formie ustnej recytacji, a następnie wydrukowane. Na zakończenie rozważań poświęconych tym dziełom przytoczono ich łacińskie teksty. Kolejne napisane przez Agnieszkę Witczak studium poświęcone jest utworom weselnym powstałym w związku z zawarciem małżeństwa przez rektora Jana Hoppego z Anną, córką Eberharda Roggena z Chełmna w roku 1559, opublikowanym w oficynie Franciszka Rohdego. Epitalamium dla pana młodego napisali Achacy Cureus oraz Michał Retellius i teksty te również zamieszczone zostały w omawianym tomie. Tematem kolejnego tekstu jest ponownie utwór autorstwa Achacego Cureusa napisany w roku 1564 w czasie epidemii i stanowi przejmujący opis miasta w trudnym okresie i człowieka, którego zaraza atakuje nie tylko w sensie fizycznym. Jacek Pokrzywnicki przedstawił mowę na stulecie pokoju oliwskiego wygłoszoną w 1760 r. przez profesora retoryki i poezji Gottlieba Wernsdorfa. Autor omówił układ i treść mowy oraz środki stylistyczne. Na zakończenie tomu Krzysztof Głombiowski przedstawił dziewiętnastowiecznego działacza polskiego Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza jako tłumacza Ksenofonta. Tom ten, podobnie jak poprzednie, kończy indeks osób.

Po kilkuletniej przerwie w roku 2011 ukazał się kolejny – piąty – tom dziejów Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego redagowany przez Lecha Mokrzeckiego i Mariusza Brodnickiego. Ma on charakter mieszany, zawiera zarówno edycję źródeł, jak i artykuły omawiające wybrane fragmenty dziejów szkoły. Pierwsza, źródłowa część to dwa teksty w wersji łacińskiej i polskiej, ważne szesnastowieczne źródła. Przywilej Jana Rollaua, gwardiana klasztoru Franciszkanów w Gdańsku z 1555 r., dotyczący przekazania klasztorowego budynku na potrzeby szkolnictwa, to pierwsze z nich. Drugie natomiast to wygłoszona w roku 1568 przez rektora Andrzeja Franckenbergera mowa. Tekst mowy uzupełnia zamieszczony na końcu tomu indeks osobowy i geograficzny opracowany przez Romana Dziegielewskiego. Kolejną część rozpoczyna jeden z redaktorów tomu Lech Mokrzecki refleksjami o Gdańskim Gimnazjum w czasach I Rzeczypospolitej. Edmund Kizik zaś w artykule zamieszczonym w tym tomie nawiązuje do opublikowanych w pierwszym tomie tekstów poruszających problemy życia codziennego w gimnazjum, przy czym tekst ten został wzbogacony przypisami. Edmund Kotarski przedstawił biografie siedemnastowiecznych uczonych gdańskich zachowane w różnych formach – samodzielnych druków, ewentualnie jako część publikacji innego rodzaju – kazań, dedykacji czy epitafiów. Adam Skarszewski zajął się nauczaniem anatomii i medycyny w Gimnazjum, a Sławomir Kościelak teologią w okresie *Colloquium Charitativum*. W tomie tym zamieszczony został również tekst autorstwa Lecha Mokrzeckiego poświęcony poglądom gdańskich profesorów na temat socynianizmu i Mariusza Brodnickiego o nauczaniu filozofii w XVI w. Zenobia Lidia Pszczółkowska powróciła do osoby Jana Bernardyna Bonifacia, markiza Orii i jego zasług dla Gdańska. Jerzy Trzoska przedstawił uwarunkowania społeczno-gospodarcze rozwoju kultury gdańskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII w. Marian Pawlak natomiast podjął się porównania akademickich gimnazjów Elbląga, Gdańska i Torunia. Tom kończy studium Kazimierza Puchowskiego poświęcone modelowi kształcenia elit w szkolnictwie katolickim i protestanckim w Prusach Królewskich. Podobnie jak wcześniejsze tomy, również ten zawiera indeks osób.

Omawiana publikacja jest kolejnym ważnym krokiem w badaniach nad dziejami edukacji w epoce nowożytnej. Tak ważna szkoła, jaką było Gdańskie Gimnazjum Akademickie, doczekała się wreszcie opracowania, na jakie zasłużyła. Grono wybitnych fachowców z zakresu dziejów oświaty, kultury, nauki podjęło się zbadania różnorodnych aspektów funkcjonowania szkoły od strony formalnej, ekonomicznej, poprzez programy, osobistości związane z działaniem szkoły, jej spuściznę do roli, jaką odgrywała ona w życiu miasta i regionu. Publikacja jest tym cenniejsza, że obok opracowań zamieszczono w niej również materiały źródłowe – pisane i ikonograficzne – w doskonały sposób wzbogacające informacje zawarte w opracowaniach poszczególnych zagadnień.

Dorota Żołądź-Strzelczyk